

میزگرد علمی ارزیابی رویکردهای پیشگیری از جرم با لحاظ موازین حقوق بشر از سوی کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران برگزار شد.

به گزارش خبرنگار حقوقی ایسنا، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر رحیم نوبهار عضو هیأت علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی و یکی از سه کارشناس حاضر در این میزگرد در پاسخ به سوالات مطروحه از سوی دبیر کمیسیون حقوق بشر اسلامی تصریح کرد: مطالعه علمی فراز و فرودهایی که در دیدگاه سیاست‌گذاران جنایی جمهوری اسلامی ایران در زمینه پیشگیری از جرم رخ داده، می‌تواند خود موضوع تحقیقی جداگانه قرار گیرد اما به صورت عمومی می‌توان گفت که پیشگیری از جرم در ادبیات سیاست جنایی ما به‌ویژه به لحاظ عملی اصولاً تا حد زیادی در حاشیه بوده است.

تلقی حاکم بر دستگاه عدالت کیفری ما بیشتر کیفرمدار بوده است

وی افزود: متأسفانه تلقی حاکم بر دستگاه عدالت کیفری ما بیشتر کیفرمدار بوده است. این نگرانی وجود دارد که با سوءتعبیر و برداشت، مفهوم مترقی پیشگیری نیز به نفع کیفرگرایی مصادره شود. باید توجه داشت که اندیشه پیشگیری از جرم عمدتاً به دنبال اثبات ناکارآمدی کیفر به وجود آمد و رشد کرد.

اصل استفاده کمینه از کیفر و مجازات نیز کاملاً اسلامی بوده

این حقوقدان با بیان این‌که بر خلاف آنچه گاه تصور می‌شود، مجازات، اکسیر اعظم و درمان همه دردها نیست، خاطرنشان کرد: از چشم‌انداز اسلامی، استفاده از کیفر باید به صورت حداقل ممکن باشد. اصلی که در حقوق جزا به عنوان "اصل ضرورت جرم‌انگاری" مطرح است و تأکید دارد که باید در فرض ضرورت به سراغ جرم‌انگاری برویم، اصلی است که با آموزه‌های اسلامی در مقوله‌ی جرم‌انگاری سازگار است. در حوزه تعزیرات و جرم‌انگاری اعمال حرام و زینبار، این اصل از اصول راهنما است. اصل استفاده کمینه از کیفر و مجازات نیز کاملاً اسلامی بوده و فقهای شیعه و سنی به این مقوله اشاره و گاه تصریح کرده‌اند.

نوبهار هر نوع جرم‌انگاری و مجازات را مستلزم اعمال سلطه و ولایت بر دیگران برشمرد و افزود: اگر می‌خواهیم آزادی فرد را در قالب جرم‌انگاری محدود کنیم یا آن را به هر طریق مجازات کنیم، به توجیهی قوی و اکید تا حد ضرورت نیازمندیم. این همان اصل ضرورت در حقوق جزا است.

اگر مجرم با وعظ و اندرز متنبه می‌شود، مجازات او جایز نیست

این استاد حقوق دانشگاه شهید بهشتی گفت: از نظر اسلام در بحث کیفر، رعایت اصل میانه‌روی یا اعتدال در مجازات ضروری است. به همین دلیل است که برخی از فقها گفته‌اند حتی در جرایم تعزیری اگر مجرم با وعظ و اندرز متنبه می‌شود، مجازات او جایز نیست.

وی با بیان این‌که وعظ و نصیحت یکی از مراتب تعزیر است، اظهار کرد: شایسته بود که قانونگذار از آغاز، در مقام تعریف تعزیر، وعظ را یکی از مصادیق تعزیر برمی‌شمرد. هر چند خوشبختانه این مفهوم در خصوص مجازات معاونت در جرایم تعزیری در قانون مجازات منعکس شده است و قضات هم گاه آن را به کار بسته‌اند.

عضو هیأت علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی اظهار کرد: متأسفانه گاه نگاه کیفرگرایی بر مقوله‌ی پیشگیری غالب آمده و آسیب‌هایی به آن زده است. البته در حال حاضر با مطرح شدن لایحه‌ی پیشگیری از جرم در مجلس و تصویب آن در یک مرحله، می‌توان گفت بارقه‌هایی از امید برای حقوقدانان و جامعه علمی کشور در زمینه‌ی پیشگیری از جرم به وجود آمده است.

تبیین جایگاه تتوریک پیشگیری از جرم در دستگاه اندیشه اسلامی بسیار مهم است

به گزارش ایسنا، نوبهار گفت: تبیین جایگاه تتوریک پیشگیری از جرم در دستگاه اندیشه‌ی اسلامی بسیار مهم است. ما یک سلسله مفاهیم اسلامی داریم که با مقوله‌ی پیشگیری از جرم هم‌پوشانی و تداخل دارند.

وی افزود: از جمله این مفاهیم، وجوب مقدمه‌ی واجب است که عقلی بودن این وجوب پذیرفته شده است. به عقیده‌ی من بخش قابل توجهی از مصادیق پیشگیری، مصداق مقدمه‌ی واجب است. در واقع، اگر ساختن جامعه‌ای سالم با یک سلسله ویژگی‌ها از جمله حاکم بودن ارزش‌های اسلامی بر آن و برخورداری عموم مردم از انواع امنیت، واجب باشد، در مواردی یکی از مقدمات آن پیشگیری از جرم است. پس مقوله پیشگیری گاه از باب مقدمه واجب، واجب است.

نوبهار در ادامه با اشاره به مبحث "سد ذرایع" که اغلب در اصول فقه اهل سنت مطرح می‌شود، خاطرنشان کرد: سد ذرایع به معنای لزوم بستن باب شر و بدی است. یعنی اگر چیزی منجر به شر می‌شود باید راه آن را بست. گاه

به اشتباه تصور می‌شود که علمای شیعه این قاعده را به کلی قبول ندارند؛ حال آنکه آنچه بیشتر مورد نظر است، رد کلیت قاعده آن هم در مقام استنباط حکم شرعی است، نه این‌که بستن باب شر و بدی هیچ گاه لازم نیست. در شرع موارد قابل توجهی وجود دارد که شارع خود به بستن باب شر اقدام کرده است.

این مدرس دانشگاه گفت: در مقوله‌ی تحلیل ماهیت امر و نهی، تفسیرهایی از ماهیت نهی می‌شود که دقیقا همان بحث واجب بودن مقدمه‌ی واجب را در مقدمه‌ی حرام مطرح می‌کند. برخی، ماهیت نهی را به طلب ترک فعل منهی‌عنه تفسیر و تعبیر می‌کنند. بر این پایه می‌تواند مقدمه واجب به میث مقدمه حرام بسیار نزدیک می‌شود، بدین معنا که بر این مبنا چنان که می‌توان از وجوب مقدمه واجب سخن گفت، می‌توان از حرمت مقدمه حرام هم سخن گفت. بر همین اساس می‌توان گفت که بسیاری از مصادیق پیشگیری از جرم، جلوگیری از مقدماتی است که زمینه‌ساز امر حرام است و بنا بر یک تفسیر، لازم است.

نوبهار ادامه داد: به علاوه در مواردی که رابطه‌ی بین مقدمه و ذی‌المقدمه رابطه‌ی تسبیبی است، یعنی مقدمه به خودی خود سبب وجود ذی‌المقدمه می‌شود، اکثریت دانشمندان علم اصول می‌پذیرند که نهی از سبب، نهی از سبب هم هست؛ یعنی مثلا وقتی شارع می‌گوید ارتشاء نباشد، زمینه‌هایی که قطعا موجب پیدایش ارتشاء می‌شود نیز نباید موجود باشد و در مورد سایر جرایم و نابسامانی‌ها نیز به همین ترتیب است.

بسیاری از مصادیق پیشگیری از جرم به گونه‌ای مصداق نهی از منکر است

عضو هیات علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی با بیان این‌که بسیاری از مصادیق پیشگیری از جرم به گونه‌ای مصداق نهی از منکر است، اظهار کرد: از دیرباز در مقوله‌ی نهی از منکر این مساله مورد بحث بوده که آیا نهی از منکر تنها به معنای برداشتن منکر موجود است یا جلوگیری از پیدایش منکر نیز مصداق نهی از منکر خواهد بود. در این خصوص بسیاری از علما از جمله حضرت امام (ره) نظر دوم را برگزیده‌اند یعنی معتقدند که پیشگیری از تحقق منکر نیز مصداق نهی از منکر است. این مبنا به‌ویژه بر پایه این‌که نهی از منکر واجب عقلی باشد و نه صرفا نقلی، نهی از منکر را دقیقا به مقوله پیشگیری که آن نیز عقلی است، نزدیک می‌کند. در هر حال بی تردید مصادیقی از پیشگیری مصداق روشن نهی از منکر است.

وی افزود: از دیگر مفاهیم مرتبط با مقوله پیشگیری "حرمت اعانت بر اثم" یا کمک کردن بر ارتکاب گناه است که در فقه اسلامی همچون قاعده‌ای پذیرفته شده است. در این قاعده این بحث مطرح است که آیا با ترک فعل هم مفهوم کمک به گناه صدق می‌کند یا خیر؟ دست کم مصادیقی از ترک فعل می‌تواند مصداق اعانت بر اثم باشد. بنابراین، ترک پیشگیری بنا بر تفسیری گاه می‌تواند نمونه اعانت بر اثم باشد.

تاکید اسلام بر پیشگیری اجتماعی است

نوبهار درباره اصول پیشگیری از جرم در منطق تعالیم اسلامی، تصریح کرد: یکی از اصول، اصل مقدم بودن پیشگیری اجتماعی بر پیشگیری وضعی است. امروزه دو نوع متعارف پیشگیری جامعه‌مدار و فردمدار مورد توجه است. اسلام با این‌که پیشگیری وضعی را نفی نمی‌کند، تاکید اصلی را بر پیشگیری اجتماعی قرار می‌دهد؛ جوهر تعالیم انبیا پرورش انسان‌هایی است که ذاتا خوب باشند، نه این‌که به دلیل وجود موانع خارجی مرتکب جرم و گناه نشوند. رسیدن به تزکیه درونی و اخلاق که از اهداف بعثت پیامبران و از جمله پیامبر خاتم (ص) است، با مدل موسوم به پیشگیری اجتماعی که فردمدار است، سازگارتر است زیرا در این مدل از پیشگیری است که هدف اصلی، خشکانیدن ریشه‌های بزهکاری در اراده و تصمیم افراد است. یک جامعه‌ی دزواره که صرفا موانع و وضعیت‌های بیرونی مانع ارتکاب جرم توسط افراد آن می‌شود، جامعه آرمانی اسلام نیست. تاکید اسلام بر ساختن افراد از طریق آموزش و پرورش و تربیت شخصیت آن‌هاست.

توجه اسلام به پیشگیری در کنار توجه به مفاد قاعده‌ی حرمت تجسس است

این متخصص حقوق جزا و جرم‌شناسی اظهار کرد: اصل دوم که به عنوان دغدغه‌ای مهم در مساله پیشگیری از جرم در اسلام مطرح است، توجه اسلام به پیشگیری در کنار توجه به مفاد قاعده‌ی حرمت تجسس است. این قاعده در قرآن و سنت متواتر پیامبر(ص) ریشه دارد. پیامبر اکرم (ص) در حدیثی می‌فرماید: " اگر در امور مردم تفتیش کنید، مردم به فساد می‌گرانند". حدیث پیامبر اسلام این معنا را با خود به همراه دارد که حتی اگر با انگیزه‌ی پیشگیری از جرم به کاویدن خلوت افراد بپردازیم، نفاق و انحرافات به لایه‌های پنهان‌تری از زندگی اجتماعی منتقل می‌شود و این خود موجب فساد خواهد بود.

ادله نهی از تجسس در اسلام عمومیت دارد

پاییدن مردم حتی در فضاهای عموم مقوله‌ای بی‌ضابطه و نامحدود نیست

نوبهار اضافه کرد: امروزه مفهومی در ادبیات خلوت داریم با عنوان خلوت در حوزه‌ی عمومی (Privacy in Public sphere). توجه به این مفهوم باید توجه کرد که پاییدن مردم حتی در فضاهای عموم مقوله‌ای بی‌ضابطه و نامحدود

نیست. به عنوان مثال، نصب دوربین در برخی معابر شهری، باید الزامات و ضوابطی داشته باشد. به همین ترتیب درباره داده‌های حاصل از این گونه مراقبت‌ها و نظارت‌ها و این‌که آن‌ها به دست چه کسانی می‌افتد، و چگونه از آن‌ها استفاده می‌شود و تا چه زمانی باقی می‌ماند، باید برنامه داشت و در صورت لزوم با رعایت احتیاط کامل اقدام کرد زیرا ادله نهی از تجسس در اسلام عمومیت دارد و همه‌ی حوزه‌ها را در بر می‌گیرد. افراد در عموم هم حق دارند درجه‌ای از گمنامی و ناشناخته بودن را داشته باشند.

ترویج ارزش‌ها توسط جامعه مدنی جدا از دولت، موفقیت‌آمیزتر است

این حقوقدان، اصل دیگر را عمومیت پیشگیری یا مشارکتی بودن آن برشمرد و افزود: در اسلام عمومیت مقوله پیشگیری از جرم از عمومی بودن ادله نهی از منکر استفاده می‌شود. با توجه به همگانی بودن امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک تکلیف و حق، نمی‌توان پیشگیری از جرم را به دولت محدود کرد بلکه این وظیفه‌ای است که خداوند در راستای ترویج فضیلت‌های مدنی و اجتماعی بر عهده‌ی همه‌ی انسان‌ها گذاشته است. اتفاقاً پیگیری ترویج ارزش‌ها و فضیلت توسط جامعه مدنی و حوزه عمومی جدا از دولت، موفقیت‌آمیزتر است.

نادیده گرفتن یا کم رنگ کردن نقش مردم مصداق سلب حق است

وی ابراز عقیده کرد: در اصول راهبردی سازمان ملل متحد در بحث پیشگیری از جرم، روی نقش دولت‌ها با پیش‌فرض مردم‌سالار بودن دولت‌ها تأکید شده است. ما باید در عین حال توجه کنیم در جوامعی که ساختار حکومتی مردم‌سالار نیست، به گونه‌ای نامتعادل بر نقش دولت تأکید نکنیم. این امر ممکن است به نادیده گرفتن مردم و جامعه‌ی مدنی در بحث پیشگیری از جرم بینجامد که از نظر اسلامی درست نیست؛ مردم به هر حال، در بسیاری از حوزه‌ها از جمله در زمینه امر به معروف و نهی از منکر، مخاطبان خطاب‌های خداوند هستند. نادیده گرفتن یا کم رنگ کردن نقش آنان مصداق سلب حق است و با موازین مسلم دینی سازگار نیست.

نوبهار ادامه داد: البته منظور از این گفته رسمیت بخشیدن به هرج و مرج، بی‌سامانی و بی‌قاعدگی نیست اما دولت اگر در این امر دخالت می‌کند، دخالتش برای عدم دخالت است؛ یعنی یک جریان پیشگیرانه به راه بیندازد تا خود مردم کار را به دست گیرند. در همین راستا می‌توان گفت که برخی از بندهای ماده ۸ لایحه‌ی پیشگیری از جرم که به نقش مردم تا اندازه‌ای توجه کرده، از نقاط روشن این لایحه است و پشتوانه‌های روشنی از اندیشه‌ی اسلامی را دارد.

این متخصص حقوق جزا و جرم‌شناسی با طرح مسأله‌ی تزام حقوق در بحث پیشگیری از جرم میان اقدامات پیشگیرانه و حقوق و آزادی‌های افراد، خاطرنشان کرد: باید تلاش کنیم که تا حد ممکن با رعایت کامل حقوق و آزادی‌های فردی، به پیشگیری بپردازیم. اساساً پیشگیری یک ارزش مطلق نیست و باید در تزامن با دیگر حقوق، ارزش‌ها و مصالح، وزن متناسب خود را دریافت کند. این به معنای آن است که قواعد باب تزامن را به دقت و محتاطانه مورد توجه قرار دهیم. هنر یک نظام پیشگیری موفق، دیرپا و کارآمد دقیقاً در توجه به همین ظرافت‌ها و جامع‌نگریها است.

به گزارش ایسنا، نوبهار در خصوص لایحه پیشگیری از جرم اظهار کرد: اصل اینکه در قوانین خود چنین لایحه‌ای را داشته باشیم، گامی رو به جلو است و باید از تدوین کنندگان آن قدردانی کرد اما در یک جمع‌بندی کلی به نظر می‌رسد که شایسته بود تدوین کنندگان، لایحه را به گونه‌ای متضمن اساس اصول و آموزه‌های روشن و راهبردی همراه با یک مقدمه‌ی توجیهی و یک سری مبانی تنظیم می‌کردند تا در مقام عمل به طور روشن و شفاف راهنمای نهادهای مرتبط با پیشگیری باشد.

وی افزود: در حال حاضر محتوای لایحه، به تنظیم یک ساختار اداری برای پیشگیری از جرم، فرو کاسته شده است. پیش‌بینی تشکیلات اداری برای این امر خوب است اما وقتی شوراهایی بر اساس این لایحه تشکیل می‌شوند، از آنجا که لایحه دارای اصول راهبردی روشنی نیست، باید به تعیین اصول و ساز و کارهایی بپردازند که لایحه می‌توانست تا حدودی آنها را تبیین کند.

این مدرس دانشگاه افزود: با اینکه ماده‌ی ۸ لایحه، یک سیاست پیشگیرانه مشارکت‌محور را پیش‌بینی کرده اما مشاهده می‌کنیم که تشکیلات شوراهای مقرر در لایحه، چنین سیاستی را نشان نمی‌دهند. آنها در عمل بیشتر بخش‌های دولتی هستند. جا دارد در این شوراهای حضور نمایندگان از سازمان‌های مردم‌نهاد که در زمینه پیشگیری از جرم فعالند نیز پیش‌بینی شود. این کاستی به آسانی قابل رفع است.

وی با بیان اینکه برابر تلقی غالب در بسیاری از کشورها از اصل تفکیک قوا، گرچه رسیدگی به جرم بر عهده‌ی قوه قضائیه است اما اجرای حکم به عهده‌ی قوه مجریه است، گفت: در ساختار کنونی کشور ما که در عمل هم اجرای مجازات‌ها و هم امور اصلی پیشگیری از جرم به عهده قوه قضائیه فرار گرفته است، باید این ایده را برای فضا و

مسئولان دادگستری مطرح کنیم که جا دارد آنها از حضور قوه مجریه در امر پیشگیری استقبال کنند. این امر مطمئناً به موفقیت سیاست‌های پیشگیرانه کمک می‌کند.

به گزارش ایسنا، نوبهار در بخش دیگری از سخنان خود تصریح کرد: گمان می‌کنم تعلیمات اسلامی در حوزه‌ی پیشگیری، بیشتر بر پیشگیری اجتماعی بدون نفی پیشگیری وضعی تأکید دارد اما در حال حاضر در کشور ما بیشتر بر پیشگیری وضعی تأکید می‌شود. دست‌اندرکاران پیشگیری باید به یاد داشته باشند که آثار پیشگیری از نوع اجتماعی اگر چه نامحسوس است اما دیرپا و بنیادین است. هر چند حتی سنجش کارایی اقدامات پیشگیرانه اجتماعی هم دشواری‌های خاص خود را دارد اما این‌ها هرگز از اهمیت پیشگیری اجتماعی نمی‌کاهد. به طور کلی در مقوله پیشگیری باید قدری بردبار باشیم و صرفاً به دنبال آثار سریع، مقطعی و گذرا نباشیم. نباید با اقدامات سرکوب‌گرانه در قالب پیشگیری، در عمل به سمت کیفرگرایی حرکت کنیم.

عضو هیات علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی با اشاره به بحث تراحم پیشگیری با حقوق بنیادین بشر خاطرنشان کرد: در این موارد باید با وسواس و احتیاط زیادی نسبت به حقوق مردم، اقدامات پیشگیرانه را اعمال کنیم. ممنوعیت تردها، محدودیت اجتماعات و مواردی از این دست نیازمند توجیهات و الزامات محکم و ضروری است. در عین حال ضمن توجه به حقوق و آزادی‌های فردی نمی‌توانیم از ضابطه‌ی سودمندی به کلی آسوده خاطر باشیم. البته این به آن معنا نیست که نگاه کاملاً سودانگاران به مقوله پیشگیری داشته باشیم؛ سخن در این است که دستگاه‌های مسوول ارزیابی کنند که اقداماتشان در جهت پیشگیری از جرم تا چه اندازه سودمند بوده و از طریق اقدامات آنها به چه میزان ریشه‌ی جرائم خشکانده شده است. اقدامات ما نباید به گونه‌ای باشد که صورت جرائم محو شده اما ریشه‌ها باقی بماند. به هر حال معضل جایجایی در جرم و خصوصیات آن پدیده‌ای است که در پیشگیری از نوع وضعی بسیار اتفاق می‌افتد و باید این مسأله را به خوبی رصد کنیم.

انتهای پیام

کد خبر 8712-01517 :